

SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEISET SOTAVARUSTEHANKINNAT JA NIIHIN LIITTYVÄT POLIITTISET PÄÄTÖKSET

Kenraaliluutnantti Ermei Kanninen

(Seuran vuosikokouksessa 11. 4. 1988 pidetty esitelmä)

1. YLEISTÄ

Katsaus Suomen puolustusvoimien materiaalihankintoihin toisen maailmansodan jälkeen antaa lähes kattavan kuvan Suomen aseellisen maanpuolustuksen kehityksestä 1945—86. Sen lisäksi, että sotavarustehankinnat mahdollistavat materiaallisen kehityksen seurannan ja siltä osin antavat kuvan puolustusvalmiudesta, voidaan hankintojen perusteella arvioida valtakunnan poliittisen johdon suhtautumista puolustusvoimiin ja sen suoritusmahdollisuuksiin. Siten se luo myös kuvan puolustuspolitiikan osuudesta turvallisuuspolitiikkaamme kokonaisuudessa ja erityisesti olosuhteissa, jossa Paasikiven—Kekkosen linjan mukaisesti ulkopoliitiikan ensisijaisuus tunnustettiin ennen puolustuspolitiikkaa. Hankinnat valottavat myös Suomen kansainvälisiä suhteita ja niiden kehitystä.

Sotamateriaalihankintoihin vaikuttavat yleiset tekijät ovat periaatteessa kaikkialla samanlaiset. Tärkein tekijä on strateginen perusratkaisu, joka luo pohjan ao. valtion asevoimien tehtävälle ja sotalaitosjärjestelmälle sekä kokoonpanolle niin rauhan kuin sodankin aikana. Materiaaliratkaisuihin vaikuttaa tämän osalta aivan ratkaisevasti se, onko kyseessä sotilasliittoutumaan kuuluva valtio tai liittoutumaton. Strategiseen perusratkaisuun kuuluvat mm. päätökset puolustuksellisesta tai hyökkäyksellisestä sodankäynnistä, lähinnä edellisen osalta myös puolustusjärjestelmästä (esim. alueellinen puolustus) sekä arvio kriisiin tai sodan pituudesta (varastot, sotateollisuus jne.).

Puolustusjärjestelmään liittyy kiinteästi taktiikka, jonka on otettava huomioon arvioidun sotanäyttämön maasto- ja ilmasto-olosuhteet. Suomessa tilannetta helpottaa, että kyseessä on oman valtakunnan puolustaminen, jolloin olosuhteet ovat kaikin puolin tutut.

Sotalaitosjärjestelmä asettaa puolestaan vaatimuksia ja rajoituksia materiaalille, sillä ammattiarmeijan koulutuksellinen kyky käyttää hyväkseen teknillistä kalustoa on erilainen kuin asevelvollisen reserviläisjoukon.

Kansallisen sotateollisuuden mahdollisuudet ja niiden luominen on myös eräs perustekijä, joka joudutaan kaikissa hankintaratkaisuissa ottamaan huomioon. Kotimaisuus-ulkomaisuus asetelma vaikuttaa tietenkin materiaalin huoltoon ja varaosajärjestelmiin sekä varastojen suuruuteen.

Hankintapäätöksiin tulee aina mukaan rajoittavia tekijöitä, jotka eivät mahdollista sotilasjohdon kannalta ihanneratkaisuja. Näistä mainittakoon ennen kaikkea

käytettävissä olevat varat, jotka lähes poikkeuksetta ovat pienemmät kuin sotilasjohdon pyytämät. Vanha materiaali on rajoitus, mutta myös erinomainen lisä puutteen korvaajana. Varoja kuluu sen ylläpitoon ja modernisointiin, mutta joskus siitä saadaan jopa tuloja myynnin avulla.

Sotamateriaalin teknillinen kehitys on tuonut tullessaan vakavan rajoituksen erityisesti liittoutumattomille pienehköille maille. Ne eivät kykene enää yksin valmistamaan eivätkä aina huoltamaan korkeinta teknologiaa edustavaa kalustoaan. Tämä koskee erityisesti ilmavoimien välineistöä ja ohjusaseistusta. Rajoitus koskee myös omaehtoista kehittämistyötä.

Liittoutumien sisäinen työnjako ja standardisointivaatimus asettavat pienemmät valtiot vaikeuksien eteen, koska hallitsevassa asemassa olevien maiden välineistölle asettamat vaatimukset eivät aina sovi yhteen kaikkien jäsenvaltioiden maasto- ja ilmasto-olosuhteiden tai taktillisten näkemysten kanssa.

Liittoutumiin kuulumaton pieni valtio, kuten Suomi, joka noudattaa puolueettomuuspolitiikkaa, on sotavarustehankinnoissa periaatteellisesta valinnanvapaudesta huolimatta monien niin poliittisten kuin taloudellistenkin ongelmien edessä.

2. SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN TILANNE 1945—50

Suomen sodan ajan puolustusvoimat kotiutettiin Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) kanssa solmitun välirauhansopimuksen mukaisesti 5. 12. 1944 mennessä sodan vielä jatkuessa Lapissa saksalaisia vastaan. Vähäiset sotatoimet jäivät 1925 syntyneiden varusmiesten varaan ja saksalaiset vetäytyivät viimeisillä osillaan Norjaan 27. 4. 45.

Suomen hallituksen ja niin muodoin myös puolustusvoimien toimintavapaus oli rajoitettu, sillä Liittoutuneiden Valvontakomissio huolehti välirauhansopimuksen ehtojen täytäntöönpanosta ja valvonnasta 5. 10. 44—26. 9. 47 välisen ajan. Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin 10. 2. 1947, mutta se astui voimaan vasta ratifioinnin jälkeen 15. 9. 47.

On kuitenkin korostettava, että Suomen puolustusvoimat säilyivät kokonaisuutena koskemattomina, sillä maata ei miehitetty eikä asevoimia lyöty hajalle. Suomi ei siis koskaan antautunut, vaan käänsi rintamasuunnan entistä kanssasotijaansa Saksaa vastaan. Usein puhutaan hävitystä sodasta, mutta tuollainen väite voidaan asettaa kyseenalaiseksi. Suomen päämääränä oli puolustustaistelullaan 1939—45 säilyttää itsenäisyytensä ja kansallinen itsemääräämisoikeutensa, vastustaja pyrki ainakin aluksi valtaamaan maan sekä muuttamaan sen yhteiskuntajärjestyksen. Voidaan siis kysyä, kumpi saavutti päämääränsä?

Sisäpoliittinen tilanne oli maanpuolustuksen kannalta vaikea, kommunistiselle puolueelle annettiin lailliset toimintamahdollisuudet ja sen johtoon ilmestyi henkilöitä, jotka olivat joko olleet vankiloissa tai maan alla. Myös Neuvostoliitosta saapui takaisin suomalaisia kommunisteja, joiden asenne puolustusvoimia kohtaan oli kielteinen. Tilannetta kuvaavat mm. asekatkenta ja siitä seuranneet pidätykset ja eräiden upseerien poistuminen maasta.

Rauhansopimuksen mukaan (19 artikla) sotamateriaalin liikämäärä eli yli rauhan ajan puolustusvoimien tarvitseman materiaalin oleva välineistö oli asetettava Valvontakomission käyttöön ja koottava keskitettyihin varikkoihin odottamaan luovutusta, jonka tuli tapahtua vuoden kuluessa rauhansopimuksen voimaantulosta.

Kun rauhan ajan enimmäisvahvuudeksi oli määrätty 41.900 miestä ja puolustusvoimien vahvuus oli ollut kesällä 1944 suurimmillaan 531.000, voidaan vain todeta materiaalin suuri määrä. Koko tätä vahvuutta varten oli olemassa olosuhteisiin nähden hyvä sotavarustus sekä merkittävät ampumatarvikevarastot.

Materiaaliluetelot luovutettiin, varikoissa suoritettiin valvontatarkastuksia, mutta taisteluvälineiden luovutuskäskyä ei tullut vuoden kuluessa eikä myöhemminkään. Neuvostoliiton lähetystö peruutti keskitettyä varastointia koskevan valvontakomission päätöksen vasta 20. 11. 52 eli yli viisi vuotta rauhansopimuksen voimaantumisen jälkeen.

Rauhansopimuksen sotamateriaalia koskevat laaturajoitukset on kirjattu 17 artiklaan: ”Suomi älköön pitäkö, valmistako tai kokeilko mitään atomiasetta, minkäänlaisia omalla käyttövoimallaan kulkevia taikka ohjattavia ammuksia tai sellaisia laitteita, jotka liittyvät niiden laukaisemiseen (paitsi sellaisia torpedoja ja torpedojen laukaisemislaitteita, jotka kuuluvat tämän sopimuksen sallimien sota-alusten tavanomaiseen aseistukseen), kosketuksesta räjähtäviä herkkyyssmekanismien avulla sytytettäviä merimiinoja tai torpedoja, miehitettäviä torpedoja, sukellusveneitä taikka muita veden alla kulkevia aluksia, moottoritorpedoveneitä tai erikoistyyppisiä rynnäköaluksia.”

18 artiklassa kiellettiin myös tuotantokoneiston ylläpitäminen sotamateriaalin valmistamiseksi yli puolustusvoimien enimmäisvahvuuden (41.900) tarpeen. Tämä määriteltiin 13 artiklassa, jossa myös kiellettiin, ettei sotalaivaston kokonaistonnisto saisi ylittää 10.000 tonnia eikä ilmavoimien konemäärä 60 lentokonetta. Myöskin pommituskoneet sisäpuolisilla pomminkuljetuslaitteilla ovat kiellettyt.

19 artiklassa todetaan mm. ”Suomi älköön hankkiko tai valmistako saksalaista alkuperää tai mallia olevaa sotamateriaalia —”. 21 artikla taas kuuluu ”Suomi älköön hankkiko tai valmistako siviililentokoneita, joissa on saksalaista tai japanilaista valmistetta tai mallia olevia suurempia koottuja osia.”

Pääosin vuoden 1946 aikana suoritettiin puolustusministeriön hallinnonalan teollisuuslaitoksien uudelleenjärjestely siten, että pääosa niistä siirrettiin kauppa- ja teollisuusministeriön alaisiksi. Näin syntyi Valtion Metallitehtaat (Valmet) Osakeyhtiö, jolle luovutettiin puolustusministeriön hallinnassa olleet lentokoneitehtaat, tykki-, kivääri-, patruuna- ja sytytintehtaat sekä laivatelekat. Puolustushallinnon alaisiksi jäivät vain Vammaskosken Tehdas (metallitehdas), Lapuan Patruunatehdas ja Valtion Pukutehdas. Nämä toimenpiteet heijastelivat rauhansopimuksen 18 artiklan täytäntöönpanoa.

Vuoteen 1949 mennessä ei suoritettu lainkaan varsinaisia sotavarustehankintoja lukuunottamatta koulutus- ja kuljetusvälineistöä. Vuonna 1947 olikin puolustusmäärärahojen osuus valtion kokonaismenoista alhaisin sodan jälkeisellä kaudella eli 3,2 % (normaalivaihtelu 5,0—6,0 %).

Toimintaedellytysten kannalta merivoimat olivat vaikeimmassa tilanteessa, sillä panssarilaiva Väinämöinen myytiin Neuvostoliitolle, jolle luovutettiin myös eräitä sotasaalisaluksia. Sukellusvenet poistettiin rauhansopimuksen mukaisesti käytöstä ja myytiin romuksi. Suurin käytössä oleva alus oli 360 tonnin miinalaiva. Liittoutuneiden ylijäämävarastoista ostettiin muutamia miinanraivaajia vartio- ja koulutusaluksiksi.

Ilmavoimien sodan ajan kalustoa käytettiin vielä 1950-luvun loppupuolella ja Valtion lentokoneitehdas valmisti Pyry- ja Vihuri-tyyppisiä harjoitushävittäjiä. Vihurien valmistus rakentui maassa jo olleiden Mercury-moottorien varaan, mutta

kielteisestä maineesta huolimatta koneet täyttivät tehtävänsä tyydyttävästi. Lentäjienkään koulutus ei koskaan keskeytynyt, sillä vuosina 1951—57 ehdittiin valmistaa 51 Vihuri-konetta. Maavoimien kalustotilanne oli sodan ajalta peräisin olevan materiaalin takia hyvä. Kuljetuskalustoa jouduttiin uusimaan. Varusmieskoulutus jatkui keskeytymättä, vain reserviupseerikoulutus oli valvontakomission määräykses-tä kiellettyä 1945—47.

Vuosien 1945—50 tilanteesta voidaan todeta, että puolustusvoimien toimintakyky oli heikoimmillaan sekä henkisesti että aineellisesti. Jatkuvuus oli kuitenkin taattu, eivätkä poliittiset muutokset päässeet vaikuttamaan puolustusvoimien henkilöstöön kuin lieveilmiöinä.

Vuonna 1948 Neuvostoliiton kanssa solmittu ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimus asetti puolustusvoimille selvän tehtävän, joka voidaan tulkita myös Suomelle osoitetuksi luottamukseksi. Velvoittaahan sopimus Suomen puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa kaikin käytettävissään olevin voimin. Neuvostoliiton mahdollinen apu tulisi kyseeseen vasta toissijaisena eli ”tarpeen vaatiessa”.

3. SUOMEN PUOLUSTUSVOIMIEN SOTAVARUSTEHANKINNAT 1950-LUVULLA

1950-luvulta alkaen jouduttiin ottamaan myös poliittisesti kantaa materiaalihan-kintoihin ja ensimmäisen kerran sodan jälkeen ns. perushankintoihin, joilla Suomessa ymmärretään lähinnä liikekannallepanossa perustettavien asevoimien varustamista. Tällöin tulivat jo alustavasti esiin päätöksentekoon vaikuttavat tekijät, joita Suomen olosuhteissa ovat mm. seuraavat:

a. Kansainväliset tekijät

- YK:n peruskirjan 51 artikla
- Rauhansopimus ja sen asettamat rajoitukset
- YYA-sopimuksen velvoitteet
- Perinteellinen yhteistyö ja kanssakäyminen Pohjoismaiden ja erityisesti Ruotsin kanssa
- 1950-luvun lopulla omaksuttu puolueettomuuspoliittinen linja Suomen turvalli-suuspolitiikan perustana

b. Sisäiset tekijät

- Puolustusvoimien tehtävät ja sodan ajan asevoimien kokoonpano
- Materiaalin sopivuus reserviläisjoukoille, joilla on lyhyt koulutusaika
- Kotimaisen teollisuuden mahdollisuudet ja kehittämisedellytykset
- Käytettävissä olevat varat ja niiden ennakointi materiaalisuunnittelua varten

Kaikkia edellä lueteltuja seikkoja on jouduttu pohtimaan ja ottamaan huomioon tehtäessä hankintaratkaisuja. Liittoutumattomana valtiona Suomi on lisäksi voinut aina itse valita vain omille puolustusvoimille sopivimman välineistön.

Kun tasavallan presidentti J. K. Paasikivi Puolustusvoimien ylipäällikkönä kiinnostui asevoimien tilasta ja kyvystä huolehtia valtakunnan puolustuksesta, oli edessä useita vaikeuksia. Tämä kiinnostus on ilmennyt erityisesti rauhansopimuksen astuttua voimaan ja YYA-sopimuksen solmiamisen jälkeen. Uuden materiaalin tarve oli ilmeinen, ja hän kiinnittikin valtioneuvoston eräiden jäsenien huomiota asiaan

useamman kerran jo syksyn 1950 kuluessa. Hän totesi mm. 21. 9., että Suomen on kyettävä itse hoitamaan puolustuksensa ja kehotti valmistamaan ilmavalvontatutkat kotimaassa. Hän vastusti hankintoja Neuvostoliitosta, jottei käsitettäisi Suomen valmistautuvan länttä vastaan. Tammikuussa 1951 Paasikivi totesi sotamateriaalihankintojen edessä olevan kaksi estettä. Toinen oli liian suuri rahantarve ja toinen kommunistien vastustus.

Vuonna 1954 esittivät oikeistohallituksen eräät jäsenet (pääministeri Tuomioja, kauppa- ja teollisuusministeri Aura ja puolustusministeri Hetemäki), että Neuvostoliitosta hankittaisiin suihkukoneita. Asia oli otettu esille kauppaneuvotteluissa Neuvostoliiton kanssa, mutta sekä Paasikivi että puolustusvoimien johto asettuivat hankkeeseen nähden kielteiselle kannalle. Asiassa oli teknillisiäkin ongelmia, joita ministerit eivät olleet ajatelleet, mutta ennen kaikkea aika ei ollut vielä poliittisesti kypsä idän hankinnoille.

Paasikivi otti jo 1954 esille ajatuksen poliittis-sotilaallisen puolustusneuvoston perustamisesta ja asiaan hän palasi useaan otteeseen. Puolustusvoimien tarpeet olivat voimakkaasti esillä ja rahoitusmahdollisuuksia tutkittiin mm. eräänlaisessa epävirallisessa puolustusneuvostossa, jossa oli viisi ministeriä ja kaksi kenraalia.

Puolustusneuvoston syntyjäsi presidentti Urho Kekkosen kaudelle, sillä valmistelun aikaansaamiseksi saatiin liikkeelle kesällä 1956 ja asetus annettiin 21. 3. 1957. Tästä lähtien puolustusneuvoston rooli on ollut tärkeä kaikissa sotavarustehankintojen valmisteluissa. Jäsenenä tässä maanpuolustuksen ylimmässä neuvossa antavassa elimessä ovat turvallisuuspolitiikan kannalta tärkeimmät ministerit sekä puolustusvoimain komentaja ja pääesikunnanpäällikkö. Tasavallan Presidentti on lisäksi kutsunut määräaikaisiksi jäseniksi puolustusministeriön kansliapäällikön ja puolustustaloudellisen suunnittelukunnan puheenjohtajan. Asiantuntijoina on käytetty ulkoministeriön ja valtiovarainministeriön valtiosihteeireitä.

Valmisteltaessa Paasikiven kuuluisaksi tullutta Moskovan-matkaa syyskesällä 1955 pohdittiin myös mahdollisuuksia ottaa esille neuvostoliittolaisten kanssa puolustusvoimia koskevat rauhansopimuksen rajoitukset. Asiasta kuitenkin luvuttiin. Matkahan tuotti tuloksena Porkkalan alueen palautuksen talvella 1956.

Osaksi varmasti Paasikiven ansiosta vuoden 1955 budjettiin saatiin 1.8 mrd markkaa (noin 150 milj. nykymarkkaa) perushankintoja varten. Tämä ns. hätäohjelma oli alku asevoimien järjestelmälliselle kehittämiselle. Näin saatiin käyntiin ohjelman tärkein osa eli ilmavalvontatutkaverkon rakentaminen kotimaisin voimin sekä kenttäradioiden valmistaminen, sinkoaseistuksen kehittäminen ja eräät alushankinnat merivoimille. Ilmavoimille oli koulutusta varten hankittu Englannista jo vuonna 1953 kuusi Vampire F.B.Mk 52 -suihkukonetta ja hankintaa jatkettiin 1955 yhdeksällä saman tyyppin Trainer Mk 55 -koneella.

Ilmavoimien hankinnat olivat voimakkaasti esillä 1950-luvun loppupuolella, sillä Englannista hankittiin toistakymmentä Folland Gnat F1 -hävittäjää ja Ranskasta kahdeksan Fouga GM 170 Magister -suihkuharjoituskonetta. Tätä sarjaa jatkettiin lisenssivalmistuksella Valmet Oy:n lentokonetehtaalla niin, että 1960-luvun loppuun mennessä ilmavoimille oli joko ostettu tai valmistettu Suomessa 82 FM-konetta. Valmistus käsitti 62 ja osto 20 konetta. Ruotsista puolestaan ostettiin 36 Saab-Safir alkeiskoulukonetta.

Merivoimien hankinnat aloitettiin myös aluksi suomalaisilta telakoilta. 1955 tilattiin miinalaiva sekä sen jälkeen kalustolauttoja ja raivaajia, jotka kaikki valmistuivat 1957—59. Englanti oli tässä vaiheessa myös merivoimille tärkein

ulkomainen hankintamaa. Sieltä ostettiin kaksi nopeaa vartiovenettä, jotka tarvittaessa olisi voitu muuttaa myös torpedoaseistukselle. Koululaivan hankinta suoritettiin myös Englannista, sillä sieltä ostettiin toisen maailmansodan loppuvaiheessa valmistunut fregaatti "Porlock Bay", joka Suomessa sai nimen "Matti Kurki". Ratkaisu tehtiin tosin vasta 1962.

Samaan sarjaan kuin em. 1950-luvun hankinnat kuuluvat myös Englannista käytettyinä ostetut Comet ja Charioteer-panssarivaunut. Niiden merkitys oli tärkeä koulutuksessa sekä myös liikkuvina panssarintorjunta-aseina hyvän tykkinsä ansiosta (Charioteer). Charioteer-vaunuja ostettiin 1957 ja 1960 yhteensä 38 kpl ja Comet-vaunuja 40 kpl 1960. Hankinta ei ollut Cometien osalta yksimielinen, vaan puolustusministeriön vastoin puolustusvoimien kielteistä kantaa eräänlaisena lännen suhdetoimintana läpiajama.

1950-luvun jälkipuoliskon hankinnat olivat tärkeä vaihe Suomen puolustusvoimille. Ne palauttivat luottamuksen puolustuskykyyn ja antoivat sysäyksen puolustusteollisuuden kehittämiseksi uusissa olosuhteissa.

Hankintoihin johtaneista tekijöistä on valtion johdon osalta kerrottu presidentti J. K. Paasikiven jatkuva huoli puolustusvoimien tilasta. Sen sijaan hankintojen tarpeellisuudesta tai niiden suuntaamisesta määrämaihin ei syntynyt julkista keskustelua. Ranska ja Englanti olivat perinteellisiä hankintamaita lentokoneeteollisuuden osalta sekä 1930-luvulta että talvisodan ajalta. Todettakoon, että Finnairille tilattiin Caravelle-matkustajakoneet Ranskasta 18. 1. 58 ja ilmavoimille FM-koneet 9. 10. 58. Saab-Safir hankinta oli avaus Ruotsiin ja alku jatkuvalla yhteistyöllä Saab-yhtiön kanssa. Itse lentokone ei ominaisuuksiltaan vastannut täysin ilmavoi-
mien odotuksia, mutta hankintapoliittiset syyt olivat painavampia.

4. SOTAVARUSTEHANKINNAT 1960-LUVULLA

Kun 1950-luku oli luonut perustan puolustusvoimien toimintakyvyn palauttamiseksi ja kehittämiseksi valtakunnan puolustuksen asettamien vaatimusten tasolle, voidaan 1960-lukua kuvata rauhansopimuksen uuden tulkinnan ja Neuvostoliiton hankintojen alkuvuosikymmeneksi.

Hankintojen edellyttämiä poliittisia päätöksiä valmistelemaan asetettiin hankinta-poliittinen toimikunta. Sen puheenjohtajana oli puolustusministeriön kansliapäällikkö ja jäsenet pääesikunnasta ja ulkoasiainministeriöstä. Toimikunta antoi lausunnot ennen puolustusneuvoston käsittelyä ja oli näin omiaan lieventämään hankintojen vastaisia mielipiteitä. Vaikutus näkyi erityisesti eräissä panssarivaunu-, sotalaiva- ja lentokonehankinnoissa.

Päätös Neuvostoliitosta suoritettavien sotamateriaalihankintojen aloittamiseksi kypsyi 1950—1960-lukujen vaihteessa sekä poliittisten päätöksentekijöiden että sotilasjohdon osalta. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Sakari Simelius teki aloitteen hankintojen käynnistämiseksi laajemmissa puitteissa 10. 10. 1959. Saman vuoden aikana oli jo hankittu vähäisempiä materiaalierä normaalien kauppasopimusten puitteissa. Kun Neuvostoliitto samanaikaisesti tarjosi tavaraluottoa tuontia varten Suomeen sekä ilmoitti olevansa valmis laajoihinkin sotamateriaalitoimituksiin, lähti asia nopeasti liikkeelle. Hankintoja käsiteltiin puolustusneuvostossa 13. 11. -59 ja 5. 2. -60, joissa tavaranimikkeet sekä hankinnan periaatteet vahvistettiin. Tämän jälkeen asia hyväksyttiin valtioneuvostossa ja kokonaismääräksi määrättiin 8 mrd markkaa.

1961 jatkettiin tavaraluottoneuvotteluja ja uusi 12 mrd markan luotto käsiteltiin puolustusneuvostossa 21. 11. -61, jonka jälkeen valtioneuvosto vahvisti määrärahan otettavaksi tulo- ja menoarvioon. Sopimus Neuvostoliiton kanssa allekirjoitettiin 1. 2. 1962. Eräänä yksityiskohtana mainittakoon myös 1964 solmittu 200 milj. markan lisätuontisopimus, jolla turvattiin suomalaisten elintarvikkeiden jatkovienti Neuvostoliittoon. Elintarvikevienti oli ollut jo 1960—62 eräänä perusteluna hankinnoille. Vertailuna todettakoon, että yhteensä 20 mrd markan luotto 1960 ja 1962 vastaa nykyrahassa noin 1,3 mrd markkaa. 1984—87 ovat materiaalienot olleet vuosittain noin 1,6—1,7 mrd markkaa.

Tämän suuruusluokan perushankinnat muuttivat tietenkin materiaalisektorin kokonaistilanteen, sillä nyt päästiin todella uudistamaan välineistöä myös kriisiaikojja varten. Hankinnat Neuvostoliitosta ovat sittemmin jatkuneet säännöllisesti volyymitaan kasvaen, joskin osuus pitemmän jakson aikavälillä tarkastellen on pysynyt lähes kolmanneksena koko taisteluvälineistön hankintaosuudesta.

Hankinnat Neuvostoliitosta olivat sotilaspoliittisesti tärkeä ratkaisu Suomelle. Oli otettava huomioon monia periaatekysymyksiä kuten esimerkiksi hankintojen vaikutus

- Suomen kansainväliseen kuvaan puolueettomana valtiona, jolla oli YYA-sopimus Neuvostoliiton kanssa,
- rauhansopimukseen ja sen tulkintoihin,
- Suomen kansan yleiseen mielipiteeseen, joka ei vielä ollut täysin kypsytynyt uuteen asemaansa kansainvälisessä kentässä,
- henkilöstön koulutukseen,
- asejärjestelmien yhteensopivuuteen sekä
- varaosa- ja huoltoriippuvuuteen Neuvostoliitosta.

On syytä todeta, että poliittinen mielipide mukautui hankintojen aikaansaamaan uuteen tilanteeseen nopeasti. Kun vielä 1950-luvun puolivälissä asia tuntui täysin mahdottomalta hyväksyä, meni se nyt kivuttomasti läpi.

Yleiseen mielipiteeseen oli vaikuttamassa hankintaratkaisun jälkeen 30. 10. 1961 alkanut noottikriisi Neuvostoliiton esittäessä Suomelle YYA-sopimuksen mukaisia konsultaatioita kiristyneen kansainvälisen tilanteen johdosta. Asiahan laukesi presidentti Kekkonen ja pääsihteeri Hruštševin neuvotteluissa Novosibirskissä Neuvostoliiton todetessa, että Suomi tarkkailee omalta osaltaan tilannetta Pohjois-Euroopassa ja Itämerellä sekä esittää sitten neuvostohallitukselle käsityksiään tarvittaviin toimenpiteisiin ryhtymisestä.

Sotilaallisia neuvotteluja ei näin ollen tarvittu ja Neuvostoliitto osoitti Suomelle luottamuksensa, mikä osaltaan velvoitti myös jatkamaan ponnisteluja puolustuskyvyn tehostamiseksi. Seuraavan vuoden Kuuban kriisi oli myös omiaan johtamaan ajatukset niihin velvoituksiin, joita jokaisella itsenäisellä kansalla on alueensa valvomiseksi ja puolustamiseksi. Kansainvälisten kriisien vaikutus yleiseen mielipiteeseen on osoittautunut kuitenkin kovin lyhytaikaiseksi.

Kansainvälinen mielipide ei myöskään ollut työntämässä Suomea suoraan Varsovan liiton leiriin, kiitos taitavasti hoidetun informaation. Asenteita heijasteli myönteisesti entisten liittoutuneiden länsivaltojen suhtautuminen rauhansopimuksen tulkintaan.

Suurimmat käytännön vaikeudet koettiin alkuvuosina puolustusvoimien piirissä. Hankintoja olivat helpottamassa kuitenkin selkeät periaatepäätökset, jotka edellyttivät, että

- hankittavan materiaalin tuli sopia nimenomaan Suomen olosuhteisiin ja käytettävään strategiaan sekä taktiikkaan,
- välineistö oli ainakin perushuoltotasolla kyettävä huoltamaan ja korjaamaan Suomessa,
- henkilöstön käyttö- ja huoltokoulutuksen tuli tapahtua Neuvostoliitossa,
- taisteluvälineistön mukana hankittaisiin suhteellisen suuri määrä ampumatarvikkeita sekä yleensä aina varaosia ja tarvikkeita pitempiaikaista käyttö- ja huoltojaksoa varten myös mahdollista sodan ajan tarvetta ajatellen.

Alkuaikojen vaikeudet johtuivat Neuvostoliiton vaatimista tiukosta salaamisvaatimuksista sekä byrokraattisesta hankintajärjestelmästä.

Salaaminen edellytti, ettei kalustoa koskevia yksityiskohtaisia tietoja saanut antaa kuin varsinaiselle käyttöhenkilöstölle. Tämä johti joskus tilanteisiin, joissa lehdistön oli helpompi saada kaluston ominaisuuksista tietoa esim. USA:sta tai Israelista kuin Suomesta. Salaamisperiaatteen tiukalla noudattamisella aikaansaatiin kuitenkin tarvittava luottamuksen ilmapiiri Suomen ja Neuvostoliiton välillä eikä siinä suhteessa ole esiintynyt vaikeuksia. Hankalat kaupalliset menetelmät puolestaan viivyttivät varaosa- ja tarvikkehankintoja, jopa huoltoon ja käyttöön liittyvien perustietojen saantia. Vaikeuksia aiheutti myös venäjän kielen taitoisen henkilöstön puute. Jokaisessa koulutusryhmässä tuli olla tulkkeja, joille sotilasterminologia ei suinkaan ollut itsestäänselvyys. Ohjesääntöjen, oppaiden ja huoltokäsikirjojen käännöstyö on ollut valtava urakka. Nämä tehtävät ovat puolestaan johtaneet siihen, että puolustusvoimien tulkikoulutus ja venäjän kielen opetus ovat astuneet pitkän askeleen positiiviseen suuntaan.

1960-luvun Neuvostoliitosta tuotuun materiaaliin kuului mm. panssarivaununkalustoa (T-54 ja vuosina 1965—66 T-55), kenttätykistöä (122 H-60, 130 K 54), runsaasti 23 mm:n ilmatorjuntatykkejä 1968 alkaen, jalkaväen kevyitä aseita (Kalashnikov), Mig-15 harjoituskoneita ja Mig-21 F hävittäjiä sekä vastaavia kaksipaikkaisia harjoituskoneita. Hankittiin myös kaksi Riga-luokan saattajaa. Vuosikymmenen lopulla tuotiin rannikkotykistölle myös meritorjuntaohjuksia (MTO-66).

Hankintoihin liittyi kaksi yksityiskohtaa, joilla on yleistäkin mielenkiintoa. 1960 ostettiin Neuvostoliitosta neljä Iljuhsin 28 -pommikonetta, joita Suomessa käytettiin maalinhinauskoneina. Erikoista on se, että koneet sisäpuolisine pommikuiluineen kuuluivat rauhansopimuksessa kiellettyihin nimikkeisiin. Pommikoneina niitä ei tietenkään koskaan käytetty. Samalla hankittiin ensimmäiset helikopterit Neuvostoliitosta. Kokemusta oli saatu jo 1953, jolloin Imatran Voima Oy:n ostama kevyt Bell-helikopteri luovutettiin ilmavoimien käyttöön ja huoltoon. Eriksen sovittiin käyttötuntien jako.

Suomalaisille tyypillinen ratkaisu oli 100 mm:n tornitykkien osto 1960-luvun loppupuolella (1967). Tähän tarkoitukseen ostettiin T-55 panssarivaunujen torneja, jotka Suomessa modifioitiin ja asetettiin linnoitettuihin aseisiin rannikkolinakkeille. Ratkaisu oli yksinkertainen ja suhteellisen halpa. Projekti saatiin päätökseen vasta 1980-luvun alussa.

Näistä hankinnoista käyty laajin keskustelu koski torjuntahävittäjiä. Ruotsi, Ranska tai Englanti olisivat olleet perinteellisiä hankintamaita, joihin oli olemassa kiinteät yhteydet aikaisempien tai jo aloitettujen hankintojen osalta (Saab, Fouga, Gnat sekä aikaisemmat). Kolmea vaihtoehtoa tutkittiin. Ruotsin Draken ei tehnyt tarjousta syynä USA:n salaisena pitämä ohjusaseistus, Ranskan Mirage-ratkaisu oli ollut liian kallis ja näin päädyttiin Mig-21 -koneeseen. Rahoitusta helpotti NL:n

myöntämä tavaraluotto. Mielenkiintoista on se, että varsinaista ulkopoliittista pohdiskelua ratkaisun perusteluna oli vähän. Poliitikkojen mielenkiinto puolustuspoliittisiin asioihin oli vielä 1960-luvulla yllättävän vähäistä. Oli kaksi perusasennetta, joko varustelua vastaan tai sitten sen puolesta. Hienosäätö puuttui.

Neuvostoliitosta ostetun merkittävän materiaalikokonaisuuden edellyttämät päätökset tehtiin ilman vaikeuksia. Ratkaisuja varten luotiin mm. salaamissyistä käytäntö, joka oli yksinkertaisempi kuin mitä koti- tai länsimaiden hankinnat edellyttivät. Hankintaan tarvittavia varoja ei sellaisenaan julkistettu, vaan puolustusvoimille varatut varat sisältyivät niin useampivuotiseen kuin vuosittaiseenkin pöytäkirjaan sekä hankintasopimuksiin nimikkeessä "koneet ja laitteet". Näin itse materiaalinimikkeitä ei esiintynyt julkisissa asiakirjoissa kuten esim. eduskunnan hyväksymässä tulo- ja menoarviossa, niinkuin kotimaan tai länsimaiden hankintojen osalta tapahtui. Asiat käsiteltiin puolustusneuvostossa, jonka suositus riitti vahvistamaan materiaalilaadut ja -määrät. Hankintanimikkeet julkistettiin kaluston maahantulon yhteydessä lehdistötiedotteessa. Tästä menettelytavasta johtuen Neuvostoliitosta hankittujen materiaalien kokonaismääriä ei ole koskaan julkistettu.

Sen jälkeen kun Neuvostoliitto oli suostuvainen myymään Suomelle Mig-21:n aseistukseen kuuluvia ohjuksia sekä myös ilmatorjuntaohjuksia, tehtiin puolustusneuvostossa päätös, että rauhansopimuksen ohjussykälään (17 §) olisi saatava virallinen uustulkinta. Vuoden 1962 aikana saatiinkin myös muiden rauhansopimuksen allekirjoittajavaltioiden eli Englannin, Kanadan, Intian ja Uuden Seelannin suostumus. Tämä tulkittiin yleisesti Suomen puolueettomuuspolitiikan saavuttamaksi kansainväliseksi luottamukseksi.

Seurauksena oli Neuvostoliiton torjuntahävittäjäohjushankinnan lisäksi Vigilant-panssarintorjuntaohjuksien osto Englannista (päätos 20. 12. -62). Ranskasta hankittiin SS-11 ohjuksia 14. 5. -64 tehdyllä päätöksellä.

Rauhansopimuksen tulkintavaiheeseen liittyy eräs merkittävä esivaihe. Kun hallitus oli tehnyt edellä kerrotun tavaraluottopäätöksen (1960), tehtiin välittömästi aloite ilmatorjuntaohjuksien hankkimiseksi Neuvostoliitosta. Vastaus oli myönteinen ja neuvottelut johtivat 1962 ohjustyyppin valintaan (SA 1). Epäluulo oli vahva koko läntisessä leirissä ja rauhansopimuksen tulkintapäätöstä jouduttiin odottamaan länsivalloilta niin kauan, että tasavallan presidentti päätti 30. 6. -62 jättää hankinnan toistaiseksi ja tilalle otettiin muuta materiaalia, ennen kaikkea Mig-hävittäjiä. Englannin vastaus, johon myös USA sekä Kanada olivat ottaneet kantaa, saapui 3. 10. -62. Näin ilmatorjuntaohjusten hankinta lykkääntyi yli 15 vuotta. Asiaa jouduttiin sitemmin pohtimaan parlamentaarisisissa puolustuskomiteoissa. Rahakaan ei tuntunut riittävän näin laajakantoiseen uudistukseen.

Muista länsimaisista hankinnoista mainittakoon

- Ruotsista ostetut Boforsin 120 mm laivatykit ja 40 mm ilmatorjuntatykit,
- Sveitsistä 30 mm Hispano Suiza ja 35 mm Oerlikon ilmatorjuntatykit sekä Galileo laskin-suuntausjärjestelmät; Sveitsistä suoritettujen hankintojen päätökset tehtiin 1960—62,
- Englannista tilatut ilmavalvonnan suurtehotutkat (Decca ja Marconi), joista päätös tehtiin 22. 3. 1962.

Kotimaisten hankintojen osalta 1960-luku oli myös antoisa, sillä jo aikaisemmin käynnistyneiden ilma- ja merivoimien sekä panssarintorjunta-aseiden tilausten lisäksi saatiin päätökseen keveiden aseiden ja kenttätykkien valmistuksen suunnittelu.

Kevytaseratkaisu oli tietenkin koko puolustusvoimia koskeva. Vanhat aseet olivat peräisin osin ensimmäisen maailmansodan ajoilta osin 1920—30-luvuilta. Perusaseistuksen muodostivat venäläisestä kivääristä ja sen suomalaisista kehitysversioista kokoonpantu kivääriaseistus sekä suomalainen LS-pikakivääri ja erinomainen Suomi-konepistooli. Sodan aikana aseistus oli täydentynyt hankinnoilla (Ruotsi ja Italia) sekä sotasaaliilla (NL).

Ratkaisua pohdittiin huolellisesti ja kevytasetoimikunta tutki eri maiden kehittämisiä aseita. Lopuksi päädyttiin jälleen venäläiseen perusratkaisuun eli parannettuun muunnelmaan Kalashnikov-rynnäkkökivääristä, jolla ei ollut patenttisuojaa. Se oli osoittautunut kokeissa parhaaksi Suomen olosuhteissa. Rinnan kiväärin kanssa kehitettiin kevyt konekivääri. Näillä aseilla päätettiin korvata vanhat asetyypit, joista kieltämättä Suomi-konepistoolilla oli myös omat puoltajansa. Tärkeintä oli päästä ns. yksipatruunajärjestelmään, jonka arvo huollon helpottamiseksi oli kaikille selvä. Valtioneuvosto ei epäröinyt tehdessään päätökset tilauksista ensin Oy Sako Ab:lle 7. 6. 1962 ja sitten Valmet Oy:lle 13. 12. 1962. Ylimenokautta helpottamaan tehtiin em. Kalashnikov-hankinta Neuvostoliitosta, koska aseella on sama patruuna.

Kuuluisat Tampella-kranaatinheitin olivat jatkuvan kehitystyön alaisina. Kokeiluja suoritettiin myös ranskalaisen Hotchkiss-Brandt yhtymän kanssa niin kierreputkiheittimien kuin pitemmän kantaman omaavien jatkopanoskranaattien osalta. Linjana säilyivät kuitenkin kaikilta osin Tampellan ratkaisut.

Tampellan tehdas tarjosi palveluksiaan puolustusvoimille myös kenttätykin kehittämiseksi voidakseen ylläpitää tehtaan aseosaston tuotantoa laajemmin kuin pelkästään kranaatinheittimien valmistamiseksi. Yhteistyön tuloksena syntyi kenttäkanouna 122 K 60, jonka heikkous oli sen suuri paino. Tykkiä tilattiinkin 1960 vain yhden patteriston kalusto, joten tämä hankinta on katsottava epäonnistuneeksi ostajan kannalta. Työtä ja tietoa se antoi kuitenkin Tampellalle kuten vanhojen 105 mm kanuunoiden modernisointikin (105 H 61-37).

Kuljetus- ja liikuntavälineet muodostavat aina tärkeän osan asevoimien välineistöstä. Ne pyritään yleensä johdonmukaisesti hankkimaan kotimaasta milloin vastaavaa teollisuutta suinkin maassa löytyy. Kotimaisuuteen pyrittiin myös Suomessa, jossa oli kaksi kuorma- ja linja-autotehdasta. Toinen oli yksityinen Sisu Oy ja toinen valtiojohtoinen Vanaja Oy. Nämä valmistivatkin puolustusvoimien tarvitsemat kuorma-autot. Sisu Oy ryhtyi kehittämään nimenomaan asevoimien tarpeisiin maastokuorma-autoa, josta tuli ominaisuuksiensa puolesta menestys. Tämä ei kuitenkaan riittänyt vientiin juuri edellä selvitetystä syystä. Jokainen halusi tehdä sotilasautonsa itse. Vain YK-joukoille myytiin jokunen auto 1970-luvulla.

Ulkomaiset kuljetusvälinehankinnat jakaantuivat Neuvostoliiton ja Ruotsin kesken. Neuvostoliitosta tuotiin nimenomaan asejärjestelmiin kuuluvia kuorma-autoja sekä maastohenkilöautoja. Ruotsi taas myi Suomelle Volvon ja Scanian tuotantoa. Tärkeä aluevaltaus oli 1960-luvun alussa tehty ensimmäinen Bandvagn-hankinta Ruotsista. Silloin Lapin joukkomme saivat todella tehokkaita lumiajoneuvoja, joiden vaikutus oli merkittävä jo taktiikkaan. Hankintoja on sitten jatkettu 1980-luvulla (BV 206), jolloin myös kotimaisen sarjan kokeilut ovat päässeet alkuun.

Kotimaisen telakkateollisuuden osalta merivoimien kahden tykkiveneen tilaus oli tärkeä. Se oli lisäksi merkittävä suunnitteluprojekti Wärtsilän Helsingin telakalle, joka oli johdonmukaisesti pyrkinyt ylläpitämään tilauskantansa erikoisaluksiin

keskittymällä (jäänmurtaajat, huviristeilyalukset). Tykkiveneet saatiin käyttöön vuosikymmenen lopulla.

1960-luku oli todellinen käännekohta Suomen puolustusvoimien kehittämisessä. Oli tietenkin tärkeää avata hankinnat Neuvostoliitosta ja saada uusi tulkinta rauhansopimuksen ohjusartikklaan, mutta vähintään yhtä tärkeätä oli päästä kiinni järjestelmälliseen kehittämissuunnitelmaan. Tämä oli puuttunut ja mm. liikekannallepanosuunnitelmat olivat joukkojen sodan ajan kokoonpanon osalta eräänlaisia toivelistoja. Sodan ajan puolustusvoimien ensimmäinen sodan jälkeinen kokoonpano oli laadittu siinä uskossa, että materiaalia saadaan jonkin ihmeen avulla. Työ oli siinä vaiheessa tehtävä ilman kokonaisperusteita ja reserviläiset oli sijoitettu kortistoihin muodostamaan joukko-osastoja, mutta niillä ei kaikilla ollut taisteluvälineitä tai sitten materiaali ei enää vastannut uutta taktiikkaa tai teknillistä kehitystä.

Oli näin ollen samanaikaisesti arvioitava paljonko käyttökelpoista vanhaa materiaalia oli jäljellä ja paljonko uutta oli lähivuosina saatavissa reaalisten talousnäkymien puitteissa. Samalla luotiin uusi alueellinen puolustusjärjestelmä, jossa osaltaan oli käyttöä myös vanhemmalle aseistukselle. Näin itse asiassa uusi puolustusjärjestelmä ja sen mukaiset liikekannallepanojoukot antoivat perustan myös suunnitelmalliselle perushankintaohjelmalle.

Ensimmäinen eli K-ohjelma valmistui jo 1962 eikä siten vastannut täysin vuosikymmenen lopulla vahvistettua puolustus suunnitelmaa, mutta mikään ei sellaisenaan ollut ristiriidassa vaiheittain kehittyvän suunnittelun kanssa. K-ohjelma jakaantui pääpiirtein siten, että runsas kolmannes sijoitettaisiin maavoimiin ja yleisiin hankintoihin — tästä kotimainen osuus oli tärkeä sotateollisuuden kannalta —, toinen runsas kolmannes ilmavoimien kehittämiseen ja noin yksi viidennes merivoimille.

K-ohjelman sisältämän 1,4 mrd markan hankintaohjelman toteuttamiseksi puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Sakari Simelius esitti aluksi vuosille 1963—66 perushankintalakia, joka eteni aina hallitustasolle saakka. Huolessisesti valmisteltu yritys ei kuitenkaan toteutunut, sillä tasavallan presidentti kielsi lakiesityksen valmistelun jatkamisen 13. 4. 1964. Tätä ennen kysymystä oli käsitelty eduskuntaryhmissä paitsi SKDL:n (kommunistien) ryhmässä sekä niin puolustuskuin valtioneuvostossakin hyvin myönteisessä ilmapiirissä. Perushankintalaki korvattiin useampivuotisilla tilausvaltuuksilla. Tämä osoittautui joustavaksi ja käyttökelpoiseksi menetelmäksi varmistaa laajojen hankintaprojektien toteuttaminen 3—5 jopa 7 vuodeksi annetuilla tilausvaltuuksilla. Näin eduskunta joutui sitomaan käytännössä kätensä tulevienkin vuosien tulo- ja menoarvion osalta. Suuntaus on kuitenkin sama kuin merkittävällä osalla valtion menoja, jotka ovat lakisääteisiä ja tarjoavat vain vähän liikkumatilaa myöhemmin yhden vuoden budjetista päätettäessä.

K-ohjelmasta oli tarkoitus ryhtyä antamaan laajaa informaatiota painetun vihkosen avulla. Sen nimi oli ”Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla” ja kenraali Simelius hyväksyi ja allekirjoitti sen 4. 6. 1962. Hallitus ei kuitenkaan halunnut mahdollisesti näin syntyvää yleistä puolustuspoliittista keskustelua ja kielsi jakelun. K-ohjelma ei toteutunut sellaisenaan ja sitä seurasi 1968 kenraali Yrjö Keinosen komentajakaudella laadittu ja myös julkisuuteen toimitettu ”Puolustuskykymme materiaalin perusta” niminen kokonaisuohjelma, jota myös PV-ohjelmaksi kutsuttiin. Tätä oli edeltänyt 1967 puolustusneuvoston julkaisema vihkonen ”Maanpuolustuksemme tienviitat”.

Poliittisen ja sotilasjohdon välisistä vaikeuksista huolimatta ja Neuvostoliiton hankintojen ansiosta 1960-luvusta muodostui merkittävin sotamateriaalin hankinta-vuosikymmen toisen maailmansodan jälkeen. Puolustusmäärärahojen osuus BKT:sta on yleensä vaihdellut Suomessa 1,2—1,6 %:n puitteissa ja materiaalibudjetin osuus 0,25—0,52 %:n välillä. Vuonna 1962 nousiin tilapäisesti 2,14 ja 1,12 %:iin. Taso oli 1960-luvulla keskimäärin yli 1,50 %.

Vaikeudet päästä yksimielisyyteen hankinta-asioissa johtivat laajempaan sisäiseen pohdiskeluun siitä, miten poliittiset päättäjät sekä itse puolueet saataisiin määrittelemään kantansa puolustusvoimien kehittämiseen. Tietoa oli kyetty antamaan yleisessä muodossa maanpuolustuskursseilla, jotka oli aloitettu 1961. Kurseille osallistui niin puolueiden edustajia, siviilivirkamiehiä, upseereita kuin talouselämän sekä valtakunnallisten järjestöjen edustajia. Kurseilla käsitellään varsin avoimesti myös puolustusvoimien materiaalitilannetta ja se tapahtui useiden vuosien ajan K-ohjelman teoreettiselta pohjalta.

5. PUOLUSTUSVOIMIEN MATERIAALIHANKINNAT 1970-LUVULLA

1970-lukua voitaneen kutsua parlamentaaristen puolustuskomiteoiden vuosikymmeneksi. Poliittisten puolueiden ja niin myös valtion poliittisen johdon mielipide oli saatu kiinnostumaan maanpuolustuksesta. Toisaalta ei oltu päästy tulokseen sotilaallisen maanpuolustuksen kehittämissuunnitelmien hyväksymiseksi. Tässä positiivisessa ilmapiirissä päästiin nopeasti yhteisymmärrykseen parlamentaarisen puolustuskomitean asettamiseksi pohtimaan puolustusvoimien tilaa. Komitea asetettiin 1. 10. 1970 ja sai tehtäväkseen arvioida Suomen puolustuspoliittista tilannetta, tarkastella puolustusvoimien tehtäviä sekä suoritevaatimuksia ja tehdä ehdotuksensa kehittämisen suuntaviivoiksi. Komitea sai työnsä valmiiksi jo 23. 6. 1971.

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea asetettiin edeltäjänsä suosituksen mukaisesti noin viiden vuoden kuluttua eli 27. 3. 1975. Työ saatiin päätökseen 3. 6. 1976. Vastaavasti kolmas komitea asetettiin 20. 12. 1979 ja luovutti mietintönsä 5. 3. 1981.

Kaikkien kolmen komitean työtä voidaan eriävistä mielipiteistä huolimatta kuvata varsin yksimielisiksi. SKDL:n (lähinnä kommunistien) kannanotoissa kaivattiin mainintoja YYA-sopimukseen liittyvästä läheisemmästä yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. Lisäksi he olivat vähäisempien materiaalihankintojen kannalla peläten erityisesti sitoutumista läntiseen teknologiaan.

Ensimmäinen komitea teki esityksen puolustusvoimia ja erityisesti sen tehtäviä koskevan lain säätämiseksi. Sellaista ei aikaisemmin ollut lainkaan, oli vain asetus puolustusvoimien rauhan ajan tehtävistä. Tehty ehdotus johti nopeisiin tuloksiin. Laki vahvistettiin jo 31. 5. 1974. Valmistelujen aikana jouduttiin niin puolustusneuvostossa, hallituksessa kuin eduskunnassakin eniten pohtimaan tehtäväpykälän kohtaa, jossa määriteltiin velvoitus antaa tarvittaessa virka-apua yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseksi.

Parlamentaariset puolustuskomiteat muodostivat sen areenan, jolla kaikkien suurimpien puolueiden edustajat saattoivat saada myös luottamuksellista informaatiota puolustusvoimien valmiudesta ja puolestaan joutuivat tekemään puoluekohtaisia ratkaisuja puolustuspoliittisiin kysymyksiin. Näistä eniten keskusteluja aiheuttivat

nimenomaan materiaalihankintoja koskevat suunnitelmat. Voidaankin todeta, että parlamentaarikot hyväksyivät periaatteessa ne toimenpiteet, joita sotilasjohto erityisesti 1960-luvulla oli tehnyt puolustuskyvyn kehittämiseksi. Näin ollen ei esiintynyt suuria ristiriitoja itse puolustuspolitiikassa.

Ensimmäinen komitea tukeutui paljolti PV-ohjelmaan ja esitti, että

- valvonnan alalla pyrittäisiin uusimaan ilmavalvonnan alakatvetutkat ja merivalvonnan tutkat sekä tehostettaisiin vesikuuntelua,
- ilmapuolustuksen alalla turvattaisiin kahden hävittäjälentolaivueen ja tiedustelulentueen toiminta hävittäjähankinnoilla, rakennettaisiin kotimainen alkeiskoulukone sekä hankittaisiin lisää helikopterikalustoa,
- meripuolustuksen kehittämiseksi hankittaisiin edelleen rannikkotykistön tornipattereita ja tulenjohto- sekä viestilaitteita ja merivoimille heräteraiavaajia sekä nopeita vartiovenettä,
- maavoimille hankittaisiin edelleen jalkaväen aseita, kenttätykkeitä ja kranaatinheittimiä sekä niiden ampumatarvikkeita ja lisäksi panssarintorjunta-aseita sekä liikuntavälineitä.

Suosittelut välineistö oli valtaosaltaan jo hankinnassa. Itse asiassa komitea siis vahvisti suunnitelmat. Eräs tärkeimmistä uushankinnoista oli ruotsalaisen Drakenkoneiden osto- ja valmistuspäätös, jonka valtioneuvosto oli tehnyt ennen komitean asettamista eli 8. 4. 1970. Asia käsiteltiin eduskunnassa 25. 6. 1970 ja äänestystulos oli mielenkiintoinen. Hankinnan hyväksi annettiin 127 ääntä ja vastaan 35. Nämä olivat SKDL:n edustajia ja viisi sosialidemokraattia.

Nyt vihdoin voitiin toteuttaa 1960-luvun alussa suunnitelmissa ollut yhteistyö Ruotsin kanssa. USA oli suostunut siihen, että Suomelle voitiin myydä hävittäjän aseistukseen kuuluvat Sidewinder-ohjukset. Näin Suomi oli saanut ensimmäiset USA:n ohjukset, millä oli puolueettomuusasemaa vahvistava merkitys. Ohjuksien huollon järjestelyistä jouduttiin käymään vielä monia neuvotteluja. Tämän kysymyksen ratkaisu oli ollut paljon yksinkertaisempi Neuvostoliiton kanssa, sillä lentokoneohjuksien mukana myytiin suoraan myös huoltovälineistö. Näin ei Drakenien kohdalla heti tapahtunut.

Draken eli Saab J 35 -hävittäjäkoneen jatkohankinnat olivat ohjelmassa aina 1980-luvulle saakka. 12 konetta tyyppimerkinnällä XS koottiin Valmet Oy:n Kuoreveden tehtailla 1974—75 ja ne olivat moderneimmat Draken-hävittäjät koko sarjasta. Suomeen vuokrattiin ensin koulutuskäyttöön 6 kpl BS-sarjan koneita ja sitten ne 1976 ostettiin samalla kun hankittiin lisää käytettyjä koneita 9 kpl. Tähän kauppaan sisältyi sekä J 35F1 että SK 35 C koneita. Hankinnat jatkuivat sitten 1980-luvulla antaen muutostöitä Valmet Oy:n tehtaalle.

Suomen lentokoneiteollisuuden ylläpitämiselle ja sen teknisen tieto-aidon kehittämiselle oli tärkeää, että koulukone Vinka sekä suunniteltiin että valmistettiin kotimaassa. Poliittinen ratkaisu syntyi 2. 11. 76 puolustusneuvoston tekemän suosituksen perusteella. Sarja jäi valitettavan pieneksi, sillä monista ponnisteluista huolimatta konetta ei saatu myytyä ulkomaille.

Ilmavalvonnan alakatvetutkat rakennettiin kotimaassa, joskin merkittävä määrä komponentteja tuotiin USA:sta ja korkeudenmittaustutkat tilattiin aluksi Ranskasta, mutta hankinta epäonnistui, sillä valmistaja ei kyennyt täyttämään kaikkia tilaajan vaatimuksia. Projekti aloitettiin perusteellisten tutkimusten jälkeen 1972 ja on saatu päätökseen 1980-luvulla.

Merivoimien ulkomaisista hankinnoista olivat 1970-luvun alkupuoliskolla tärkeimmät Neuvostoliitosta ostetut ohjusveneet 1974—75 (Osa-luokka). Tätä hankintaa valmisteltiin rakentamalla 1970 kotimaassa kokeilu- ja koulutusalus "Isku", johon asennettiin venäläiset meritorjuntaohjukset. Näin rannikkotykistön aloittama kokeilu laajeni merelle ja valmius oli hyvä, kun ohjusveneet, joista parlamentaarisen komitean mietinnössä käytettiin nimeä "suuri nopea vartiovene", otettiin vastaan.

Kotimaassa rakennettiin 1974—75 lujitemuovirunkoiset heräteraivaajat, jotka olivat myös uusi aluevaltaus tällä laivanrakennussektorilla.

Edellä kerrottujen hankintojen edellyttämät päätökset eivät tuottaneet suuria vaikeuksia, ei puolustusneuvostossa eikä valtioneuvostossa, mutta rahoitusaikataulu oli jälleen kiistelyn kohde. Kun kaikki ensimmäisen puolustuskomitean esitykset materiaalihankinnoiksi toteutettiin projektikohtaisesti, jäätin rahoituksen pitkäkestyksen takia aikataulusta vakavasti jälkeen. Jälkeenjääneisyys vastasi yhden vuoden myöhässä oloa hankintakokonaisuuden puitteissa. Tilausvaltuudet hyväksyttiin sekä pidennettyinä että voimakkaasti takapainoisina, josta seurannaisvaikutuksena oli perushankintamäärärahojen kasautuma 3-5 vuoden etäisyydelle päätöksestä. Tämä johti tietenkin vaikeuteen saada uusia hankintaesityksiä liikkeelle, kun "kiintiö" eli puolustusmäärärahojen prosentuaalinen osuus valtion budjetista oli jo täynnä. Poliittisessa pelissä eivätkin puolueet voineet sallia hyppäyksiä puolustusmäärärahoissa, vaan hyväksytty prosentuaalinen osuus oli säilytettävä kattona.

Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean suosituslistaan (1976) kuuluivat tärkeimpinä kohteina ilmapuolustuksen alalla

- vanhentuneiden Mig-21F -koneiden korvaaminen uusilla koneilla,
- Fouga Magister -koneiden korvaaminen uudella suihkuharjoituskonetyypillä, joka tulisi joko kokoonpanna tai valmistaa lisenssillä Suomessa,
- suomalaisen lentokoneeteollisuuden toimintakyvyn turvaaminen vaurio- ja huolto-korjauksien tasolla,
- Il-28 ym. koneiden uusiminen ja helikopterien lisähankinnat,
- ilmatorjunnan kohdetorjuntaohjuksien hankinta ensi sijassa koulutuksellisen ja käyttövalmiuden luomiseksi sekä matalatorjuntaohjuksien hankinta.

Meripuolustuksen kiireisimpänä hankintana komitea piti koululaiva-miinalaivaa korvaamaan romutetun Matti Kurjen. Lisäksi nähtiin tarpeellisena aloittaa keveiden iskuvoimaisten taistelualusten hankinta. Korostettiin, että hankinnat tulisi suunnata suomalaisille telakoille. Rannikkotykistön raskaiden pattereiden varustaminen kotimaassa konstruoitavin tornitykein kuului myös suositukseen.

Maavoimien osalta suositeltiin lähinnä vanhojen, käynnissä olevien hankkeiden jatkamista. Uutena korostuksena oli joukkojen toimintamahdollisuuksia Pohjois-Suomessa edistävät moottoriajoneuvot.

Suosituslista on hyvin mielenkiintoinen, sillä siinä on selvä ilmapuolustuksen painopiste eli 45 % varoista. Maavoimat saavat 27 %, meripuolustus 14 % ja ns. yhteiset hankinnat 14 %. Näin 1970-luku tuli olemaan nimenomaan ilmapuolustuksen vuosikymmen.

Asiaan olivat puolustusvoimat kiinnittäneet vakavaa huomiota jo aikaisemmin ja kysymystä tutkimaan oli asetettu ilmapuolustustoimikunta, jonka toimiaikana 1971—73 oli selvitetty Suomen mahdollisuudet huolehtia alueensa ilmapuolustuksesta ja mietinnössä tehtiin esitykset mm. materiaalihankintojen suuntaviivoiksi. Toimikunta tutustui mm. Ruotsin ja Sveitsin ilmapuolustukseen. Näin toimikunnan

esitykset olivat käytettävissä, kun ilmapuolustuskysymystä pohdittiin parlamentaarisessa komiteassa.

Perusteelliset selvitykset johtivat tulokseen, sillä komitean esitykset hyväksyttiin niin puolustusneuvostossa kuin valtioneuvostossakin edellisen komitean esitysten tapaan.

Neuvostoliiton hankinnat jatkuivat vaikeuksitta ja itse hankintaprosessi sai vakiintuneet muotonsa eikä hallinnollista kitkaa enää sanottavasti esiintynyt. Yleensä Neuvostoliitto tarjosi Suomelle nykyaikaisinta välineistöään tiedustelujen perusteella. Oli luonnollista, että kalustoa toimitettiin ensin Varsovan liiton maihin, mutta Suomi oli sitten seuraavassa toimitusryhmässä. Poikkeuksia saatettiin havaita eri sotarintamilla.

Mig-21F -koneen seuraaja ratkaistiin luontevasti, sillä samaan 21 sarjaan kuuluva Mig-21 bis oli Suomen oloihin sopiva kone. Hävittäjä oli kehittyneempi versio, joka vastasi sille taktillisesti asetettavia vaatimuksia ja oli samalla huollon osalta helposti sopeutettavissa eritasoisiiin huoltojärjestelmiin. Venäläiset esittelivät itse konetta Suomessa ennen hankintapäätöstä Rissalan lentonäytöksessä 1973 elokuussa. Päätös tehtiin 16. 3. 1977 ja ensimmäiset hävittäjät saapuivat maahan 1978 kuluessa.

Myös ilmatorjunnan ohjuksien hankinta sujui suuren yksimielisyyden vallitessa. Vuonna 1974 oli jo tehty tutustumismatka Neuvostoliittoon, jolloin valtuuskunnalle esitettiin suomalaisten toivomusten mukaisesti nykyaikaisin ohjuskalusto niin teknillisenä esittelynä kuin tuliasemissa kohteita suojaamassa. Valinta ei suinkaan ollut helppo, sillä ostettavien järjestelmien myötä Suomi tuli siirtymään uuteen aikakauteen, joka asetti teknillisiä, henkilöstö- ja koulutusvaatimuksia ilmatorjunta-aselajille. Puolustusvoimien johto hyväksyi valtuuskunnan esitykset, jotka sitten vietiin puolustusneuvoston ja valtioneuvoston hyväksyttäväksi. Näin Suomi hankki NATO-nimikkeiltään tunnetut ilmatorjuntaohjukset SA-7 ja SA-3, jotka saivat Suomessa nimet it-ohjus 78 ja 79. Koulutus Neuvostoliitossa ja Suomessa saattoi alkaa ja ohjukset saapuivat maahan 1978 ja 1979, josta johtuu suomalainen nimike. SA-7 (78) on lähitorjuntaohjus ja SA-3 (79) aluetorjuntaohjus, vaikka II PPK oli suosittelut kohdetorjuntaohjuksia.

Vaikkakin niin sotilasjohto kuin poliittiset päätöksentekijät olivat yksimielisiä tästä laajakantoisesta ohjusratkaisusta, virisi siitä ulkopuolisten asianharrastajien toimesta jonkin verran kriittistäkin keskustelua myös tiedotusvälineiden piirissä. Kysyttiin, olivatko hankitut ohjustyyppit parasta kalustoa, mitä Suomi olisi voinut saada käyttöönsä. Olihan SA-3 tullut palveluskäyttöön Neuvostoliitossa jo 1964 eli oli hankkimisvuonna 14 vuotta vanha peruskonstruktio. Ratkaisun sotilaspoliittiset perustelut olivat kuitenkin yksinkertaiset ja pitävät. Suomella ei ollut varoja länsimaisiin hankintoihin, sillä kaikki liikenevät varat oli jo tällöin suunniteltu sijoitettavaksi suihkuharjoituskoneen pitkäaikaiseen hankintaan niin kuin jäljempänä selviää. Toiseksi oli kaikkien tiedossa, että vasemmisto ja erityisesti kommunistit olisivat tulleet jyrkästi vastustamaan minkä tahansa länsivallan ilmatorjuntaohjuksien ostoa. Vaikka he olivat periaatteessa materiaalihankintoja vastaan, ei heillä kuitenkaan ollut samoja mahdollisuuksia vastustaa Neuvostoliiton tarjoamia ohjuksia. Tässä kohden ristiriita oli joskus ilmeinen, kommunistien periaatteiden mukaan pyrittiin estämään kapitalistiseksi katsottavan Suomen puolustuskyvyn kehittämistä, mutta ei voitu käyttää tähän täyttää poliittista arsenaalia, kun havaittiin Neuvostoliiton sotilasjohdon halu tukea Suomen puolustusvoimia. Kolmas perustelu oli lähinnä tekninen, sillä puolustusvoimilla oli aikaisempien meritorjuntaohjushan-

kintojen avulla saatu tietoa ja taitoa Neuvostoliiton ohjustekniikasta. Näin oli helpompi aloittaa alusta ilmatorjunta-asetelajin osalta, vaikkakaan tekniikka ei kaikilta osin ollut yhtä modernia kuin lännessä. Lopuksi on myös todettava, että SA-3:n nimellä tunnettu ohjus kehittyi jatkuvasti, ostettu versio ei ollut enää sama, johon valtuuskunta oli tutustunut neljä vuotta aikaisemmin, vaan kehittyneempi malli, jonka häirinnän sieto oli mm. parantunut.

Fouga Magister suihkuharjoituskoneen seuraajan etsintä aloitettiin järjestelmällisesti myös vuonna 1974. Viittä eri konetyyppiä tutkittiin huolellisesti niin lento-ominaisuuksiltaan kuin tekniikan ja huollon osaltakin. Nämä koneet olivat

- ruotsalainen Saab 105 G,
- englantilainen Hawker Siddeley Hawk (HS 1182),
- tsekkiläinen Aero L 39 Albatross,
- ranskalainen Alpha Jet ja
- italialainen Aeromacchi MB 339.

Tärkein valintaperuste oli tietenkin lentokoneen sopivuus koulutusjärjestelmäämme, joka perustui linjalle Vinka-potkurikoulukone — suihkuharjoituskone — torjuntahävittäjä. Toinen seikka oli koneen valmistusmahdollisuus Suomessa joko kokoonpanotyönä ja/tai osaksi lisenssivalmistuksena. Kolmantena ja uutena asiana otettiin mukaan vastaostet eli suomalaisen vientiteollisuuden tukeminen. Vastaostovaatimukset asetettiin 100-prosenttiseksi, mikä teki asiasta todella merkittävän, kun kyseessä oli yli miljardin markan kallis hankinta.

Suomella oli lentokoneiteollisuuden alalla yhteistoimintaa Ruotsin, Ranskan ja Englannin kanssa, mikä oli tärkeä perusta teollisen yhteistoiminnan kannalta. Neuvostoliitolla ei ollut tarjottavana omaa konetyyppiä, sillä Albatross-konetta rakennettiin niin Neuvostoliiton kuin useimpien Varsovan liiton maitten tarpeisiin (Puolalla ja Romanialla omat konetyypit). Kiinnostus em. kolmen maan taholta oli suuri ja Neuvostoliitto pyrki ajamaan asiaa Tsekkoslovakian puolesta, jonka kone oli kuitenkin järjestelmäämme vähiten sopiva.

Valintaa suorittamaan asetettu toimikunta teki ratkaisunsa ja esitti hankittavaksi englantilaisen Hawk-koneen. Italialainen Aeromacchi ei tullut kyseeseen sen keskeneräisyyden takia ja ranskalaisen Alpha Jet-koneen pudotti pois rauhansopimuksen 19 artikla, koska kone oli ranskalais-saksalaista yhteistyötä. Rauhansopimus tuli mukaan vielä uudelleen, sillä suomalaiset kommunistit julistivat Hawk-koneen siinä määrin taistelukoneeksi, että väittivät hankintaa rauhansopimuksen lukumäärärajoituksen vastaiseksi. Jos kohteena olisi ollut Albatross, ei tällaista keskustelua olisi kai koskaan käyty. Tosiasiassa allekirjoittajavaltioiden asenne siihen, millaiset lentokoneet sisältyvät 60 kappaleen enimmäisvahvuuteen, oli poistettu päiväjärjestyksestä, kun Fouga Magister -koneita oli hankittu ja valmistettu 82 kpl. Tämäkin kone voitiin varustaa mm. raketeilla kuten Hawk. Erikoista on se, että rauhansopimuksessa on maininta vain lentokoneista eikä suinkaan taistelukoneista. Taistelukonetulkinta on kuitenkin ollut käytännössä kaikkien osapuolien hyväksymä.

Hawk-hankintaa koskeva periaatepäätös tehtiin 3. 1. 1976 valtioneuvostossa ja lopullinen ratkaisu tilausvaltuuden ottamiseksi 1978 varsinaiseen lisäbudjettiin 29. 12. 1977. asiat valmisteltiin puolustusneuvostossa, jonka istuntoon suosituspäätöstä tehtäessä osallistui koko valtioneuvosto. Presidentti Kekkonen ylipäällikön asemaa ja johtavaa roolia kuvaa se, että ennen puolustusneuvoston istuntoa käytiin hankinta esittelemässä Tamminiemessä hänelle. Kun hän ei asettunut vastustamaan hanketta,

teki neuvosto myönteisen päätöksen. Puolustusneuvoston asema presidentin neuvoa antavana elimenä ei näin toteutunut, vaan käytäntö oli päinvastainen. Sama asetelma toistui muulloinkin mm. ilmatorjuntaohjushankinnassa.

Hawk-hankinta julkistettiin samanaikaisesti Neuvostoliitosta tehdyn ilmatorjuntaohjushankinnan kanssa, jotta uutisten vastaanottoa niin oikeiston kuin vasemmistonkin keskuudessa voitaisiin pehmentää. Ratkaisu osoittautui hyväksi ja yleinen mielipide hyväksyi toimenpiteet. Hawk-projektissa vastaostot ylittivät tavoitteen eli 100 %. Tämä hankinta on suurin yksittäinen materiaalihankinta, jonka Suomen puolustusvoimat on tehnyt. Se oli myös suurin Suomen valtion yhteen materiaalikonaisuuteen kohdistunut hankinta.

Rauhansopimuksen 19 artikla esti 1970-luvulla suunnitellun Milan-panssarintorjuntaohjushankinnan. Kysymyksestä keskusteltiin alustavasti, mutta täysin vakavassa hankintamielessä, ensin Ranskan ja sitten Englannin kanssa. Esteenä oli sekä ohjauslaitteen että taistelukärkien valmistus Saksan Liittotasavallassa. Kun Englanti ryhtyi valmistamaan taistelukärkiä, otettiin asia uudelleen esille, mutta kun ohjauslaitteiden valmistus jäi Saksan Liittotasavaltaan, asia raukesi. Panssarintorjuntaohjukset hankittiin sitten 1980-luvulla Neuvostoliitosta ja USA:sta ilman sen kummempia poliittisia koukeroita. Kotimaistakin valmistusmahdollisuutta tutkittiin 1960—70-luvuilla, mutta se osoittautui ainakin siinä vaiheessa resurssihin ja mahdollisiin hankintaeriin nähden liian vaikeaksi.

1970-luvun loppupuolen muut hankinnat eivät olleet sotilaspoliittisesti merkittäviä. Meripuolustuksen osalta laivaston koululaiva-miinalaiva rakennettiin Wärtsilän Helsingin telakalla 24. 3. 1977 tehdyn päätöksen perusteella. Tällöin käytettiin hyväksi tykkivenehankinnassa käyttämättä jäänyt Boforsin 120 tykki. 1978 telakkateollisuuden ollessa silloinkin vaikeuksissa saatiin lisämenoarvioon määräraha eräiden pienehköjen aluksien rakentamiseksi, mutta samalla käynnistyi suomalaisen ohjuslaivueen ensimmäisen veneen hankinta.

Erityisen tärkeäksi on osoittautunut se sitkeä kehittämistyö, joka kohdistettiin vedenalaiseen valvontaan kotimaisin voimin. Järjestelmä on osoittautunut käyttökelpoiseksi ja lienee sillä ollut myös ennalta ehkäisevää merkitystä Suomen vaikeakulkuisen saariston harvojen väylien valvonnassa.

Rannikkotykköstön 130 mm:n tornitykkiprojekti päästiin myös aloittamaan ja se antoi työtä Tampella Oy:lle. Tykin putket hankittiin aluksi Neuvostoliitosta, mutta osoittautui, ettei niitä ollut tarkoituksenmukaista käyttää hyväksi. Ne jäivät 130 K:n varaputkiksi. Kotimainen radioteollisuus oli päässyt vauhtiin USA:sta peräisin olevan kenttäradiation lisenssivalmistuksella. Nokia kehitti rannikkotykköstölle laskin- ja tulenjohtolaitteita sekä kenttätykköstölle tulenjohtoviestitykseen sanomalaitteita. Ruotsista ja Norjasta ostettiin panssarintorjunnan kertasingoja, joskin ruotsalaiset osoittautuivat laadultaan heikoiksi, koska rekyylin vaihtelut olivat liian suuria. Niitä ei voitu Suomen vaatimuksien mukaan pitää varauksessa.

Maavoimille Neuvostoliitosta tapahtuvat hankinnat jatkuivat painopisteen ollessa panssariprikaatin kalustossa ja kenttä- sekä ilmatorjuntatykeissä. Uutta olivat mm. naamioverkot, radiokalustot, raskaat siltakalustot sekä kenttätykköstön raketinheittimet. Näistä hankinnoista ei enää keskusteltu julkisen sanan palstoilla eikä puoluetasolla.

Vaikkakin 1970-luku oli kiistatta ilmapuolustuksen vuosikymmen, tapahtui meri- ja maavoimien piirissä myös merkittävää materiaallisen puolustuskyvyn tehostumista.

6. HANKINNAT 1980-LUVULLA

Liittyminen edelliseen jaksoon tapahtuu parhaiten kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean avulla. Komiteahan työskenteli juuri 1970—80-lukujen vaihteessa eli 20. 12. -79—5. 3. -81. Komitean työn lähtökohta oli varustetilanteen osalta suotuisa, sillä toisen komitean materiaalisuositukset olivat toteutuneet, joskin jälkeensäjäneisyyttä esiintyi kuten aikaisemmankin komitean kohdalla.

Puolustusvoimien taholta korostettiin komitealle, että 1980-luvun tuli olla maavoimien vuosikymmen, sillä 1990-luvulla olisivat jälleen edessä ilmapuolustuksen suhteellisen nopeasti vanhenevan välineistön uusinnat. Suosituksessa tämä näkyi eri puolustushaarojen prosenttiosuuksissa. Maavoimille suositeltiin materiaalimäärärahoista 38 %, ilmapuolustukselle 34 % (paljon vanhoja tilausvaltuuksia) ja meripuolustukselle 18 %. Yhteisten hankintojen osuus jäisi 10 %:iin.

Maavoimille esitettiin erityisesti kuljetusvälineitä korostaen edelleen Pohjois-Suomen joukkojen osuutta. Panssarikaluston uusiminen katsottiin tarpeelliseksi samoin panssaritorjuntaohjuksien ja miinojen hankinta. Kenttätykistön vanhimman tykkikaluston korvaaminen uudella oli myös ohjelmassa. Suosituksessa puututaan myös yksityisen sotilaan toimintaedellytysten parantamiseen sekä viestivälineisiin.

Meripuolustuksen osalla suositettiin käynnissä olevien projektien jatkamista (mm. rannikkotykistön tornitykit, laskentalaitteet ym.) sekä kiireellisimpänä meritorjuntaohjuksin varustetun taisteluvälinealueen hankintaa kotimaisilta telakoilta.

Ilmapuolustuksen kohdalla todetaan monet käynnissä olevat hankinnat ja yleensä torjuntahävittäjien toimintaedellytysten parantaminen sekä ilmavalvontakaluston modernisointi. Uutena mainitaan Lounais-Suomeen sijoitetun lennoston hävittäjäkaluston hankinta, joskin poliittisena kompromissina vain puoliläivueen verran! Vanhat DC-3 -kuljetuskoneet esitettiin myös korvattaviksi. Kohdetorjuntaohjuksien tarve todetaan.

Kolmannen komitean suositukset eivät ole varustepuolen osalta aiheuttaneet ristiriitoja, vaan hankinnat on yleensä käynnistetty vanhalta pohjalta. Näin esimerkiksi torjuntahävittäjien lisähankinta (ns. puoliläivue) tapahtui ostamalla lisää Ruotsin tarjoamia ja jo 1970-luvun lopulta keskustelujen alaisina olleita käytettyjä Draken-hävittäjiä. Ratkaisu oli luonnollinen, koska varat eivät sallineet vielä siirtymistä uusiin hävittäjätyyppeihin, jotka olisivat olleet myös huollollisesti vaikeampi ratkaisu. Drakenien muutostyöt antoivat lentokonetehdalle välivaiheen töitä.

DC-3:n poistaminen käytöstä korvattiin useammalla lentokonetyypillä, joista yksi oli USA:sta hankittu Lear-Jet -suihkukone, josta periaatepäätös oli syntynyt puolustusneuvostossa jo 2. 10. 1980. Nämä kaksi konetta tulivat lähinnä valokuvausym. tehtäviin. Muut tyytit olivat Fokker Friendship ja Piper (PA 31) 2-moottorinen yhteyskone. Fokker-hankinta oli tärkeä nimenomaan laskuvarjojääkäreille.

Merivoimien ohjusläävut saatiin nopeasti rakenteille ja ohjukset näihin aluksiin ostettiin Ruotsista, jossa Bofors oli kehittänyt uuden meritorjuntaohjuksen (RBS-15). Se oli hyvin kilpailukykyinen mm. ranskalaisen Exocet-ohjuksen kanssa.

Komiteamietinnössä on maininta miina-aseen kehittämisestä. Tämä johtikin siihen, että Suomi sai mahdollisuuden hankkia 1983 Neuvostoliitosta ensimmäisen erän nykyaikaisia heräteamiinoja. Vuonna 1987 hankittiin näitä sitten myös Englannista.

Maavoimien hankinnat ovat myös jatkuneet Neuvostoliitosta, mutta nimikkeet ovat pysyneet ennallaan. Kalusto on ollut kuitenkin uusinta Neuvostoliiton

ulkomaille myytävää tyyppiä. Esimerkkinä T-72 panssarivaunu, joka kuuluneen alan parhaimmiston. Myös ilmatorjuntaohjustyyppien osalta on teknisiä parannuksia tapahtunut.

Uutuutena olivat panssarintorjuntaohjukset, joista edellä on jo mainittu. Hankinnat käsittivät Neuvostoliitosta ostetun Pst-ohjus 82:n (kantama n. 2,5 km) sekä USA:sta ostetun Pst-ohjus 83:n eli parannettu Tow (kantama n. 3,5 km). Periaatepäätös USA:n hankinnasta tehtiin yksimielisesti puolustusneuvostossa 11. 5. -82.

Tampella kehitti vuoden 1960 122 mm:n tykin jälkeen uuden kenttätykin, jonka 155 mm:n versio täydentää lähinnä Neuvostoliitosta hankittujen tykkien (122 mm ja 130 mm) sarjaa.

Maavoimien kuljetusvälineiden kehittämiseksi on Suomessa valmistettu 1980-luvun alkupuolella uusia tyyppjä. Merkittävin uuden alueen valtaus tapahtui panssaroidun miehistönkuljetusajoneuvon (Pasi) kohdalla. Ruotsista tilattujen uusimpien tela-ajoneuvojen (Bandvagn 206/Bofors) rinnalle on kehitetty myös suomalainen versio (Sisu NA-140). Sotilaskuorma-autojen kehittämistä on jatkettu ottaen huomioon vetokaluston tarpeen.

Neljännestä parlamentaarista puolustuskomiteasta eivät hallituspuolueet päässeet enää yksimielisyyteen, vaikkakin tällaisen elimen merkitys yleisesti tunnustettiin merkittäväksi myös poliittisten päätöksentekijöiden itsensä kannalta. Antoihan komiteatyöskentely paljon tietoa sotilaallisesta maanpuolustuksesta, joskin se tietenkin pakotti aika ajoin rasittavaan poliittiseen kannanottoon vaikeistakin kysymyksistä.

Valtioneuvosto asetti kuitenkin alemman tason parlamentaarisen toimikunnan, jonka tehtävänä tuli olemaan lausuntojen antaminen puolustusministeriön hallinnonalaan ja tarvittaessa myös muihin maanpuolustuksen eri lohkoihin liittyvistä kehittämissuunnitelmista. Toimikuntaan kuului seitsemän jäsentä ja seitsemän varajäsentä. Kummassakin ryhmässä oli kolme kansanedustajaa. Toimikunta asetettiin 18. 4. -85 ja jätti lausuntonsa 25. 4. -86.

Toimikunta totesi lausunnossaan III PPK:n ehdottamien hankintamäärärahojen jääneen esitettyä alhaisemmaksi. Kun vielä osa näistä varoista jouduttiin sitomaan arvioitua enemmän ns. teknisen kallistumisen kompensoimiseen, oli hankintojen jälkeenjääneisyys selvä eikä havaittuja puutteita ole voitu korjata.

Toimikunta esitti noudatettavaksi edelleen III PPK:n linjaa yleisessä kehittämisessä ja hankinnoissa, mutta ei antanut markkamääräisiä suosituksia. Samalla olisi korvattava vuosien 1982—1986 aikana syntynyt jälkeenjääneisyys.

Toimikunnan lausuntoon sisältyi jälleen vain SKDL:n edustajan eriyvä mielipide. Sotavarustehankintojen osilta hän piti lausunnon suosittellemaa hankintalinjaa taloudellisesti epärealistisena. Hän olisi siis halunnut käyttää vähemmän varoja materiaaliin säästökohteita yksilöimättä. Merkittävää on, että hän toteaa olevan syytä pohtia, voiko Suomi vastaisuudessa pitää yllä kolmea itsenäistä puolustushaaraa eli maa-, ilma- ja merivoimia.

Valtion tulo- ja menoarviossa 1987 ei seurattu lausunnon suosittellemaa linjaa, vaan pikemminkin SKDL:n edustajan näkemystä, vaikka kaikkien ns. suurien puolueiden ja siis kaikkien hallituspuolueiden edustajat olivat toimikunnassa olleet yksimielisesti toisella kannalla. Tilanne johtikin puolustusvoimien komentajan huomiota herättäneeseen puheenvuoroon puolustusvoimien määrärahojen tulevaisuuden näkymistä, jotka eivät hänen mukaansa vastanneet annettuja tehtäviä ja

kaluston vanhenemista. Pääministerin lausunnossa puolustusvoimien siihen astisia materiaalmäärärahoja pidettiin taas varsin tyydyttävänä.

Tilanne ei siis näytä muuttuneen. Kommunisteja lukuunottamatta poliittiset päätöksentekijät myöntävät yksilöinä puolustusvoimien kehitystarpeen sotamateriaalin osalta, mutta näiden miesten (komiteoissa ja toimikunnissa vain miehiä yhtä varajäsentä lukuunottamatta) puolueet eivät näe asiaa samanlaisena, kun joudutaan pohtimaan, mistä rahat hankintoihin saadaan. Suomen kansa on maanpuolustusystävällinen, mutta ystävällisyys ei riitä varojen jakoon saakka. Tilannetta ei nähdä huolestuttavana, Suomen kansa luottaa paljolti hyvään onneen.

YHDISTELMÄ

Suomen puolustusvoimien kehittämisen kannalta ratkaisevimmat vaiheet toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina olivat epäilemättä

- sodan ajan asevoimien valmiuteen välittömästi vaikuttaneiden perushankintojen käynnistyminen 1955,
- Neuvostoliiton hankintojen aloittaminen tavaraluoton turvin 1960,
- rauhansopimuksen ohjustulkinta 1962 ja
- parlamentaaristen puolustuskomiteoiden työ 1970-luvulla

Kaikkien näiden taustalla on nähtävä Suomen puolueettomuusaseman lujittuminen ja sen saama kansainvälinen tunnustus, joka puolestaan on mahdollistanut sotamateriaalihankinnat niin liittoutumattomista maista kuin molemmista suurvalloista tai niiden liittolaismaista.

Samanaikaisesti Suomi on kyennyt luomaan ja kehittämään sotavarusteteollisuuttaan. Erytisen huomion kohteena ovat olleet ase- ja ampumatarviketeollisuuden lisäksi laivanrakennus-, elektroninen ja lentokoneeteollisuus. Kuljetusvälineiden kotimainen hankintaosuus on myös merkittävästi kohonnut niin lukumääräisesti kuin teknillisen tasonsa puolesta.

Puolustuspoliittiseen päätöksentekoon vaikuttaneista tekijöistä tärkein on tietenkin kansainvälinen tilanne ja Suomen osuus siinä. Toisen maailmansodan jälkeen ei Euroopassa syntynyt lainkaan ensimmäisen maailmansodan jälkeistä ikuisen rauhan tunnelmaa, vaan idän ja lännen välien kiristyminen ylläpiti lähes jatkuvaa jännitystilaa. Näin myös Suomen valtion turvallisuuspoliittinen johto (tasavallan presidentti ja hallitus sekä puolustusvoimien johto) kanto jatkuvaa huolta puolustuskykymme osalta. Asiaa korostivat myös YYA-sopimuksen velvoitukset.

Vaikeuksia materiaaliselle kehittämiselle asettivat

- sodan ja sen jälkiseurausten (sotakorvaus, siirtoväki ym.) asettamat taloudelliset rajoitukset,
- huoli siitä, miten varustelu ja valmiuden kohottaminen ymmärrettäisiin naapurivaltioissa,
- ensisijaisesti suomalaisten kommunistien vastustus, johon vasemmisto kokonaisuutenakin paljolti yhti,
- pyrkimys noudattaa kaikessa rauhansopimuksen rajoituksia

Poliittisen johdon keskuudessa esiintyi ehkä juuri em. seikoista johtuen passiivisuutta jopa vastuun väistämistä. Arasteltiin ottaa kantaa asioihin, joita ei tunnettu. Tämä korjautui hitaasti maanpuolustuskoulutuksen myötä sekä puolustusneuvoston puitteissa tapahtuvan poliittisen ja sotilaallisen johdon yhteistoiminnan avulla. Tärkeä myönteinen tekijä oli myös Neuvostoliiton sotilasjohdon tuki Suomen

puolustusvoimien materiaaliselle kehittämiselle erityisesti silloin, kun se tapahtui aseostoina heiltä.

Sotavarustehankinnoille myönteisiä päätöksiä nopeuttivat tai tukivat kansainvälisen tilanteen jännitystilat kuten Suezin sota ja Unkarin tapahtumat (1956), Berliinin kriisi ja noottikriisi (1961), Kuuban kriisi (1962) ja Tshekkoslovakian miehitys (1968), joskaan liennytyksen vuodet (ETYK 1975) eivät suoranaisesti vaikeuttaneet kehitystä, hidastusta ilmeisesti aiheuttivat. Sisäpoliittisesti ei ole ollut eroa sillä, minkä puoluekoalition hallitus on kulloinkin ollut vallassa. Oikeisto on tosipaikan (rahanjaon) edessä ollut yhtä nihkeä kuin keskusta-vasemmistokin. Suurimmat vaikuttajat ovat olleet pää-, valtiovarain- ja puolustusministerit niin myönteisissä kuin kielteisissä ratkaisuisissa. Todella vaikeissa ratkaisuisissa presidentti U. K. Kekkonen taustatuki puolustusvoimille oli erittäin tärkeä. Se tapahtui yleensä julkisuudelta näkymättömissä ja korostui erityisesti kenraali Lauri Sutelan komentajakaudella.

Turvallisuuspoliittisen johdon huoli Suomen sitoutumisesta johonkin valtioon tai liittoutumaan hankittavan taisteluvälineistön myötä oli luonnollinen sodan jälkeisinä vuosina. Ajatustapa on kuitenkin muuttunut kehityksen myötä, sillä pienet valtiot eivät voi tällaista sitoutumista täysin välttää. Ei kyetä itse valmistamaan kaikkia komponentteja eikä edes luomaan täydellistä huoltojärjestelmää esimerkiksi raskaammille ohjuksille ja niiden tulenjohto- ja ammutalaitteille eikä nykyaikaisille torjuntahävittäjille. Näin ollen varaosajärjestelmän osalta riippuvuus valmistajamaasta jatkuu. Vaihtohuoltojärjestelmää pyritään tietenkin ylläpitämään niin pitkälle kuin mahdollista.

Toisaalta ei voi myöskään kuvitella, että pienet valtiot joutuisivat ilman ulkopuolisia tukijoita käymään pitkiä sotia. Sotatarviketeollisuutta onkin Suomessa kehitetty nimenomaan turvaamaan ampumatarvikehollon sekä korjaus- ja huoltotoiminnan eri asejärjestelmille riittäväksi arvioitujen varaosavarausten turvin ja riittäväksi arvioitua aikajaksoa varten. Tämä on otettu huomioon materiaalihankinnoissa.

Suomen puolustuskyvyssä on edelleen puutteita, mutta toisaalta katsaus siihen, mitä on yli 40 rauhanvuoden aikana saatu materiaaalialalla aikaan, on myös positiivista luettavaa. Asiat eivät ole niin hyvin kuin ne voisivat Suomen kaltaisessa valtiossa olla, mutta ne eivät ole myöskään niin huonosti, kuin joskus ja jotkut kuvittelevat niiden olevan.

Lähdeaineistoa (julkinen)

Pariisin rauhansopimuksen teksti (suom) 1947.

Parlamentaaristen puolustuskomiteoiden mietinnöt.

— I 1971

— II 1976

— III 1981

Parlamentaarisen puolustustoimikunnan mietintö 1986.

Paasikiven Päiväkirja I/1985 ja II/1986.

Puolustusneuvosto vuosina 1958—1983. Vilho Tervasmäki 1983

Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939—1978. Vilho Tervasmäki 1978.

Ilmatorjunnan Vuosikirjat -79—80 ja -81—82.

Sakari Simelius: Puolustusvoimien puolesta/1983.